

NIET TE GELOVEN, . . . EEN DERDE SQUAMANITA-SOORT IN NEDERLAND

C. Bas, Rijksherbarium, Postbus 9514, 2300 RA Leiden

A description and illustrations are given of the everywhere very rare *Squamanita contortipes*, found for the first time in the Netherlands. It was discovered on an open, yearly mown, mossy grassland on the coastal dunes S.W. of Haarlem.

In 1918 beschreef Catharina Cool de nieuwe soort *Lepiota odorata*, die om zijn merkwaardige eigenschappen ook in het buitenland enig opzien baarde, na wat omzwervingen in het geslacht *Squamanita* zijn plaats vond en de Nederlandse naam Odeurzwammetje kreeg (zie Coolia 11: 64-72).

Toen ik mij in 1963 in het geslacht *Squamanita* verdiepte, vroeg ik ook de twee collecties onder die naam in het Kew Herbarium op. Groot was mijn verbazing, toen bleek dat zij twee onbeschreven *Squamanita*-soorten, beide uit Schotland, vertegenwoordigden. Zij hadden met *S. odorata* gemeen dat ze een lilagrijze tot purperbruinigrijze hoed en bovenste steelhelft hadden en een okergeelbruine abrupt verdikte of knolvormige onderste steelhelft, maar van de één waren de sporen ellipsoïd, iets dikwandig en dextrinoïd (*S. pearsonii* Bas) en van de ander rond, iets dikwandig en amyloïd (*S. scotica* nom. prov.) terwijl die van *S. odorata* ellipsoïd, dunwandig en inamyloïd zijn.

Squamanita scotica kon helaas niet definitief beschreven worden, daar slechts één gebroken exemplaar zonder aantekeningen beschikbaar was. Later ontdekten Heinemann & Thoen (1973: 30) echter dat deze soort in de Verenigde Staten door Smith & Stunz (Smith, 1957: 46) als *Cystoderma contortipes* was beschreven, waarop ze de nieuwe combinatie *Squamanita contortipes* invoerden. Lange tijd bleef de vondst in Schotland de enige van deze soort in Europa.

Rond 1963 was al bekend dat er nog een andere *Squamanita*-soort met min of meer hetzelfde kleurpatroon in Europa voorkomt, n.l. *S. paradoxa* (Smith & Sing.) Bas. Jonge exemplaren daarvan lijken sterk op een *Cystoderma* (Korrelhoed), omdat ze geheel met okergeelbruine korreltjes zijn bezet. Pas als de korrelige buitenlaag van het bovenste deel wegvalt, komt zo'n typisch violetgrijsbruin *Squamanita*-hoedje tevoorschijn. Op 24 november 1990 had ik tijdens een N.M.V.-excursie in "Duin en Kruidberg" het onnoemelijke geluk deze soort levend in handen te krijgen (zie Coolia 34: 45).

Tijdens een duinwerkweek in oktober 1993 die door Chiel Noordeloos voor enkele buitenlanders werd georganiseerd, leidde Else Vellinga een excursie in de Amsterdamse Waterleidingduinen bij Vogelenzang. Op een mossig, jaarlijks gemaaid duingrassland vond Gerhardt Wölfel een tweetal paddestoeltjes waar hij met verbazing naar keek. "*Squamanita paradoxa*, tweede vondst in Nederland" riep Else blij en ik riep het haar na, toen ik de volgende dag een doosje met het verse materiaal op mijn tafel vond. Ik maakte direct foto's, een habitus-tekening en een uitvoerige beschrijving. Opvallend was wel, dat de korrelschubjes op het geelbruine deel van de steel praktisch ontbraken; weggespoeld door de vele regens nam ik aan.

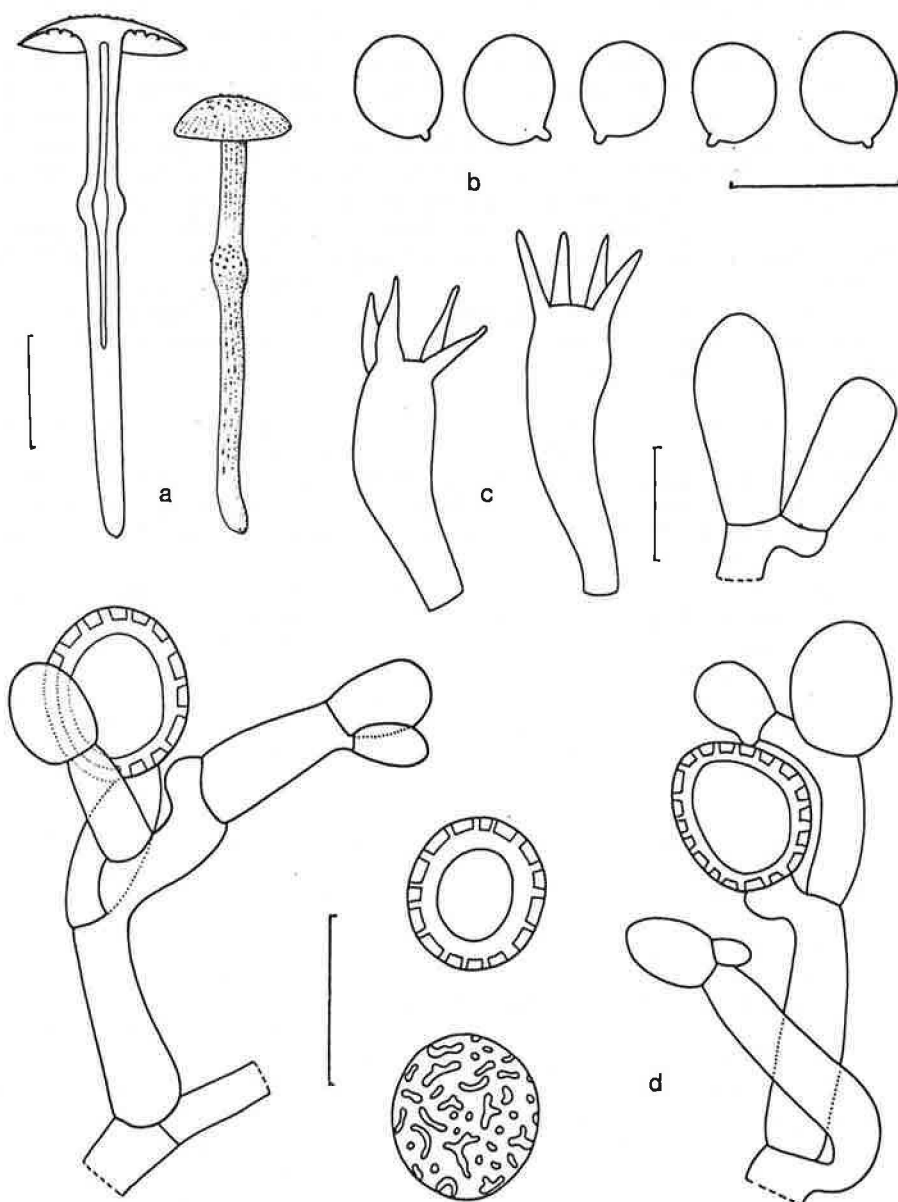

Fig. 1. *Squamanita contortipes*: a. vruchtlichaam; b. sporen; c. basidiën; d. conidiën en conidiëndragers (maatbalkje a: 1 cm, b-d: 10 μ m).

Verbijstering greep mij echter aan toen ik even een preparaatje van de steel maakte en daar ronde dubbelwandige conidiën aantrof met een prachtige in de buitenwand ingebodde ornamentatie (fig. 1d). Die van *S. paradoxa* zijn niet geornamenteerd. Gauw even naar de sporen in Melzer gekeken . . . en ja hoor, die waren vrijwel rond en sterk amyloïd. Geen twijfel aan, dit was *S. contortipes* (mijn vroegere *S. scotica*). Tweede vondst in Europa dacht ik eerst, maar later herinnerde ik mij dat Svengunnar Ryman mij in 1990 geschreven had dat deze soort in Noord-Zweden gevonden was, en Thomas Læssøe schreef mij kort geleden dat er in Zweden nog een paar vondsten zijn gedaan.

Toen ik die dag thuis kwam, overwoog Fenna even mij iets kalmerends te geven. Maar ja, hoe groot was de kans dat ik eerst *S. paradoxa* en daarna *S. contortipes* in Nederland levend te zien zou krijgen: één op de miljoen of zo iets? Zover mij bekend, is *S. contortipes* bekend uit de Verenigde Staten (2 x), Schotland (1 x), Nederland (1 x) en Zweden (enkele vondsten). Ondertussen hebben onze reeds onvolprezen duingraslanden nog meer aan waarde gewonnen.

Even een beknopte beschrijving: Hoed 10-16 mm, iets purper getint donker grijsbruin in centrum tot licht lilagrijs aan rand, fijn radiair vezelig maar in centrum met enkele, zeer kleine, donkere vlokwrattjes, niet hygrofaan. Lamellen vrij wijd uiteen, breed aangehecht, matig donker lilagrijs. Steel 41-44 x 2,2-3 mm, het bovenste deel (14--15 mm) lilagetint bleekbruingrijs, via kleine opzwellings overgaand in lichtgeelbruin onderste deel. Geur onopvallend.

Sporen 5,1-6,2 x 4,9-5,5 μm , rond(achtig), met iets verdikte wand, duidelijk amyloïd. Basidiën 4-sporig met opvallend grote sterigmata. Cystiden ontbrekend. Hoedhuid een cutis. Conidiën op en in bovenste stuk van geelbruine deel van steel 7,5-8,9 x 5,7-7,9 μm , kleurloos, met dikke dubbele wand en ornamentatie van korte lijsten en cilindrisch wratten ingebed in buitenwand. Gespen talrijk.

De twee Vogelenzangse exemplaren waren aan de uiterste voet verbonden en groeiden tussen Klauwtjesmos (*Hypnum cupressiforme*). De Schotse vondst was ook in kortgrazig grasland.

Daar het voorkomen van al die zeldzaam tot zeer zeldzame *Squamanita*'s moeilijk te voorspellen blijkt en de Nederlandse mycoloog steeds meer grensoverschrijdend te werk gaan, geef ik hierbij een sleutel voor de Europese soorten:

1. Hoed bleek tot geel- of oranjebruin.
2. Hymenium met grote fusiforme cystiden. In bossen, cosmopolitisch, in Europa bekend uit Zuid-Frankrijk, Noord-Italië en Oost-Duitsland.

S. umbonata (Sumstine) Bas
2. Hymenium zonder cystiden. In vloedoeverbossen in Zwitserland en Zuid-Duitsland en in bergen Hongarije.

S. schreieri (Imbach) ex Imbach
1. Hoed grijs tot bruin met lila, violet of paarse tinten.
3. Jong vruchtlichaam, maar later alleen onderste deel van steel met geelbruine korrelsclubjes. Sporen ellipsoïd, inamyloïd of zelden zwak dextrinoïd. Tussen mos in bossen en open terreinen in Europa en Verenigde Staten.

S. paradoxa (Smith & Sing.) Bas
3. Vruchtlichaam nergens met geelbruine korrelsclubjes.

4. Sporen amyloïd of dextrinoïd.
5. Sporen dextrinoïd en ellipsoïd. Eén vondst in dennenbos in Schotland. *S. pearsonii* Bas
5. Sporen amyloïd en ellipsoïd of rond.
6. Sporen rond. Cheilocystiden afwezig. Tussen mos in open terreinen en bossen in Verenigde Staten, Zweden, Schotland en Nederland.
S. contortipes (Smith & Stunz) Heinem. & Thoen
6. Sporen ellipsoïd. Cheilocystiden talrijk. In bundels tegen en naaste rotte *Picea*-stam in Noorwegen.
S. fimbriata Gulden et al.
4. Sporen inamyloïd. Bij bomen op plaatselijk verrijkte arme zandige grond in Europa en Verenigde Staten. *S. odorata* (Cool) Bas

LITERATUUR

- Bas, C., 1965. The genus *Squamanita*. Persoonia 3: 331-359.
- Heinemann, P. & D. Thoen, 1973. Observations sur le genre *Cystoderma*. Bull. trimest. Soc. mycol. Fr. 89: 5-34.
- Smith, A.H., 1957. Additional new or unusual North American agarics. Beih. Sydowia 1: 46-61.

Coolia 37: 49-50. 1994.

TWEE DODELIJKE GEVALLEN VAN VERGIFTIGING DOOR AMANITA PHALLOIDES

R.S. ten Cate, Burchtlaan 9, 2242 GH Wassenaar

In the autumn of 1993 two people died of *Amanita phalloides* poisoning. People who have eaten *A. phalloides* are advised to be treated as soon as possible.

In het najaar van 1993 traden er kort na elkaar twee vergiftigingsgevallen op met *Amanita phalloides*, de Groene knolamaniet, beide met dodelijke afloop.

Het eerste geval betrof een vrouw die, op het terrein van de psychiatrische kliniek waar zij werd verpleegd, een exemplaar van de Groene knolamaniet had gegeten om een einde aan haar leven te maken. Toen zich de verschijnselen van deze intoxicatie manifesteerden (hevige misselijkheid en diarree) waren haar artsen niet overtuigd van de waarheidsgetrouwheid van haar mededelingen. Door Dr. C. Bas werd onderzoek gedaan naar de maaaginhoud van de patiënt waarbij aan de half verteerde resten door microscopisch onderzoek toch nog kon worden vastgesteld dat het inderdaad om een *Amanita* ging. Op het terrein van de inrichting werden ook exemplaren van de Groene knolamaniet, *Amanita phalloides*, aangetroffen. Patiënte werd in een ziekenhuis opgenomen en binnen één week met een ernstig falen van de leverfuncties aan een acuut buikbeeld overleden.

De andere patiënt was een 71-jarige dame die gewend was om paddestoelen voor consumptie te verzamelen en in een ziekenhuis werd opgenomen met dezelfde klachten. Zij